

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

**ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ІЗ СІМ'ЯМИ,
ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Дипломна робота з соціальної роботи
(освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»)
студентки 7 курсу 70 групи
галузі знань:

0101 Педагогічна освіта

напряму підготовки:

231 Соціальна робота

Березовської Наталії Володимирівни

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Остапчук О. Л.**

Рецензент:

завідувач кафедри педагогіки
Криворізького педагогічного інституту,
ДВНЗ «Криворізький національний
університет», доктор педагогічних наук,
професор **Дороніна Т. О.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	8
1.1. Сім'я як наукова категорія.....	8
1.2. Складні життєві обставини як соціальна категорія.....	17
1.3. Методи і форми соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах.....	24
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	38
2.1. Методи виявлення сімей, які опинились у складних життєвих обставинах.....	38
2.2. Види та зміст технології роботи соціального працівника із сім'ями, які опинились в умовах складних життєвих обставин.....	45
2.3. Методичні рекомендації соціальним працівникам для підвищення ефективності роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах.....	52
Висновки до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	59
3.1. Програма емпіричного дослідження	59
3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	62
3.3. Технологія роботи соціального працівника з різними типами сімей, які опинились у складних життєвих обставинах.....	74
Висновки до розділу 3.....	84

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
ДОДАТКИ.....	97

Вступ

Актуальність магістерської роботи. Сьогодні тривожним сигналом для українського суспільства є те, що значна частина сімей вимагає соціально-педагогічної допомоги через проблеми, що виникають як між членами сім'ї, так і між сім'єю та її зовнішнім оточенням. Сучасний стан сім'ї в Україні можна охарактеризувати як кризовий. Впала народжуваність, відбувається девальвація змісту сімейного життя, його орієнтування на виховання дітей. Батьки, не володіючи в достатній мірі знаннями про вікові та індивідуальні особливості дитини та її розвитку нерідко здійснюють виховання наосліп та інтуїтивно.

Зростання кількості сімей в складних життєвих обставинах обумовлено збільшенням числа малозабезпечених сімей, міграцією, в тому числі за межі держави, погіршенням стану здоров'я населення, зміною традиційних ролей в сім'ї, особливо жінок, зростанням кількості розлучень, неповних сімей, насильства в сім'ї тощо. Сім'ю визнано найкращою умовою виживання, захисту і розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним середовищем для людини, то саме від неї залежить, яким буде наше майбутнє.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що в обставинах, коли в суспільстві спостерігається тенденція збільшення сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах (з різними видами неблагополуччя), від фахівців соціальних служб вимагається володіння технологіями соціальної роботи з цією категорією клієнтів, вміння регулювати негативні процеси в родині специфічними методами і засобами впливу, адекватними індивідуальним особливостям випадків, з якими доводиться працювати.

Головне зберегти цілісність сім'ї, її родинні почуття та зв'язки, тому повинна здійснюватися тривала соціально-педагогічна робота, в тому числі і соціально-інформативна, яка спрямована на підвищення педагогічної культури батьків.

Так як в будь-якій сім'ї з низькою культурою, особливо міжособистісних відносин, формування особистості дитини не може відбуватися благополучно.

В даний час цією проблемою займалися такі вітчизняні дослідники як А. А. Іванцова, І. М. Трубавіна, М. М. Плоткін, В. М. Целуйко, І. М. Клемантович.,

М. Л. Буянов.

Сім'я в складних життєвих обставинах — це сім'я, яка в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин втратила свої виховні можливості, в результаті чого в ній складаються несприятливі умови для виховання дитини.

Виховання, зокрема сімейне, має спрямовуватися не на зовнішній прояв тих чи інших характеристик, а на внутрішню усвідомленість дитиною норм, правил і цінностей. З цього випливає, що дитина визнається суб'єктом діяльності, а, отже, і суб'єктом процесу власного виховання. Складовими батьківської діяльності повинні бути: облік індивідуальних особливостей дитини, її морально-етичних потреб; трансляції інформації про зміст цінностей, на які потрібно орієнтуватися; напрямок на розвиток певних якостей і відносин; стимулювання належного типу поведінки.

Практична реалізація наведених положень може розглядатися як втілення складових соціально-педагогічних технологій. По-перше, це стосується внутрішнього сімейного виховання, адже батьки, не спілкуючись вербально або невербально не зможуть здійснити виховний вплив на дитину. Для того щоб виховання проходило успішно батьки повинні володіти високою педагогічною культурою.

Але поряд з цим існують певні прогалини, на які не можна не звернути увагу:

1. Недостатньо враховується значення тренувальних та ігрових методів при відборі форм організації освіти батьків по вихованню дітей.

2. Зосередження при індивідуальній роботі з сім'єю в складних життєвих обставинах на подоланні зовнішніх проявів неблагополуччя (надання гуманітарної допомоги, допомога в оформленні документів), а не на усунення причин, які призвели до неблагополуччя.

3. Недостатня увага з боку соціальних працівників, які працюють з сім'ями в складних життєвих обставинах, до налагодження довірчих, емпатичних відносин між батьками і дітьми.

Об'єкт магістерської роботи — соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Предмет магістерської роботи — зміст, форми і методи роботи соціального працівника з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Мета магістерської роботи — вивчити і теоретично обґрунтувати особливості, зміст, форми і методи соціальної роботи з сім'єю, яка опинилася у складних життєвих обставинах, та розробити технологію роботи соціального працівника з різними типами сімей, які опинилися в умовах СЖО.

Завдання магістерської роботи:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з теми дослідження.
2. Дослідити зміст, форми і методи роботи соціального працівника із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах.
3. Розробити технологію роботи соціального працівника з різними типами сімей, які опинились у складних життєвих обставинах.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань дослідження було використано аналіз науково-теоретичних джерел, синтез, узагальнення, анкетування, глибинне інтерв'ю та методи кількісної та якісної обробки отриманих результатів.

Практичне значення: розроблено технологію роботи соціального працівника з різними типами сімей, які опинились у складних життєвих обставинах.

Публікації:

Березовська Н. В. Технологія роботи соціального працівника із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах / Актуальні проблеми особистісного зростання: Збірник наукових праць за матеріалами І-ї регіональної студентської конференції (м. Житомир, 15 грудня 2017 року) / Ред. колегія: Л. П. Журавльова, Л. О. Котлова, К. А. Марчук / М-во освіти і науки України, Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка, соц.-псих. факультет. — Житомир, Вид-во ЖДУ мені Івана Франка, 2017. — С. 92–95.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку

використаних джерел (64 найменування) та додатків (2 найменування).

Загальний обсяг роботи – 100 сторінок.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Здійснено теоретичний аналіз соціально-педагогічної літератури і розкрито складні життєві обставини як соціальний феномен.

Складні життєві обставини завжди характеризуються невідповідністю між тим, що людина хоче (зробити, досягти і т.п.), і тим, що вона може, опинившись в даних обставинах і маючи в своєму розпорядженні наявні власні можливості. Така неузгодженість перешкоджає досягненню спочатку поставленої мети, що тягне за собою виникнення негативних емоцій, які служать важливим індикатором труднощів в тих чи інших обставинах для людини.

Складні життєві обставини – це обставини, які об'єктивно порушують життєдіяльність особи (інвалідність, нездатність до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, сирітство, бездоглядність, малозабезпеченість, безробіття, відсутність визначеного місця проживання, конфлікти і жорстоке поводження у сім'ї, самотність тощо), які вона не може подолати самотійно.

Складні життєві обставини, під впливом яких складаються способи поведінки, і формується ставлення до ускладнень, мають різний характер.

Існують різні підходи до аналізу обставин: структурний і змістовний і два основні підходи до опису обставин: описовий та класифікаційний.

Складні обставини виникають у разі неврівноваженості в системі відносин особистості і її оточення або невідповідності між цілями прагненнями і можливостями їх реалізації, або якостями особистості. Подібні обставини висувають підвищені вимоги до здібностей і можливостей людини, до її морального і матеріального потенціалу, обмежують її активність.

Існує кілька класифікацій категорії «складні життєві обставини». Одні вчені класифікують їх за ступенем участі людини: складні життєві обставини (хвороба, небезпека інвалідності або смерті); складні обставини, пов'язані з виконанням будь-якої задачі (утруднення, протидія, перешкоди, невдачі); складні обставини, пов'язані з соціальним впливом (обставини «суспільної поведінки», оцінки і критики, конфлікти, тиск, і т. п.). Інші науковці визначають складні обставини в найзагальнішому плані, як обставини неможливості – це

такі обставини, в яких суб'єкт зіштовхується з неможливістю реалізації внутрішніх необхідностей свого життя (мотивів, прагнень, цінностей і т. п.).

2. Досліджено зміст, форми й методи роботи соціального працівника із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах.

Орієнтуючись на аналіз науково-теоретичних джерел, нами було розроблено програму емпіричного дослідження, яка спрямована на те, щоб дослідити зміст та обсяг здійснюваної соціальними працівниками роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах та визначити особливості роботи соціального працівника з цими сім'ями.

Проаналізувавши 10 річних планів роботи соціальних працівників центрів соціальних служб м. Житомира, можна зробити наступні висновки.

Основними завданнями роботи соціальних працівників центрів соціальних служб з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, є: соціальний захист дітей, які перебувають під опікою, і які проживають в сім'ях, що опинилися в складних життєвих обставинах; профілактика правопорушень серед підлітків, які проживають в сім'ї, що опинилася в умовах СЖО; реалізація заходів щодо соціальної підтримки сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; здійснення повноважень і контроль у сфері соціального обслуговування сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; надання державної соціальної допомоги сім'ям, які стали клієнтами центрів соціальних служб; здійснення роботи з інформаційної діяльності надання державних соціальних послуг сім'ям, що опинилися в умовах СЖО; своєчасне надання соціальної допомоги і підтримки сім'ям, що опинилися в складних життєвих обставинах; посередництво між членами сімей, які опинилися в умовах СЖО та соціумом, фахівцями соціальних служб, відомчими і адміністративними органами; сприяння створенню обстановки психологічного комфорту і безпеки особистості в сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах.

Основні види діяльності соціального працівника з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, такі: допомога сім'ї у вирішенні проблем пов'язаних з навчанням та вихованням дітей; допомога дитині в усуненні причин, що негативно впливають на її успішність в навчанні; розпізнавання,

діагностування та вирішення конфліктів, проблем, важких життєвих ситуацій, які зачіпають інтереси дитини, на ранніх стадіях розвитку з метою запобігання серйозних наслідків; залучення сімей, що опинилися в умовах СЖО до організації і проведення соціально-педагогічних заходів, акцій; індивідуальне та групове консультування дітей та батьків з питань вирішення проблемних ситуацій та конфліктів в сім'ї.

Серед напрямків роботи, які виконують соціальні працівники центрів соціальних служб м. Житомира, щодо роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах було проаналізовано такі: діагностично-корекційна робота; соціальна робота; соціальна робота з дітьми, які знаходяться під опікою; профілактична робота; профорієнтаційна робота; робота з батьками; робота з членами сімей, які мають обмежені функціональні можливості.

Для того, щоб більш глибоко оцінити діяльність соціального працівника з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах було проведено глибоке інтерв'ю «Особливості роботи соціальних працівників із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах» з 10 соціальними працівниками центрів соціальних служб м. Житомира. Метою даного інтерв'ю було дослідження змісту, форм та методів роботи соціальних працівників з сім'ями, які опинилися в умовах СЖО, а також було проведено анкетування «Робота соціального працівника з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах» з 20 сім'ями, які стали клієнтами центрів соціальних служб м. Житомира. Метою даного анкетування було визначення особливостей роботи соціальних працівників із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Після проведення вищеперерахованих методик і аналізу змісту соціальної роботи, яку здійснюють соціальні працівники центрів соціальних служб щодо сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, можна зробити висновок, що соціальні працівники центрів соціальних служб здійснюють соціальний супровід сімей, що потрапили в складну життєву ситуацію з метою забезпечення вчасної адресної допомоги, запобігання виявам негативних явищ серед членів даних сімей, профілактики різних форм сімейного насилля та

здійснюють профілактичну роботу з членами сімей, які опинились в умовах СЖО.

3. Розроблено технологію роботи соціального працівника з різними типами сімей, які опинились у складних життєвих обставинах.

В теорії соціальної роботи загальновизнаним вважається положення про те, що сім'я – головний об'єкт соціальної роботи. У сім'ї, як в дзеркалі, відбиваються основні проблеми суспільства: малозабезпеченість, безробіття, конфлікти між поколіннями, самотність та ін. Підтримка родини як соціального інституту включає різноманітні види допомоги в здійсненні функцій сім'ї, консультування, профілактику відхилень у поведінці батьків і дітей.

Мета технології роботи соціального працівника з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах – створення умов для поліпшення якості життя сімей, які опинилися в умовах СЖО.

Реалізація мети можлива при вирішенні наступних завдань: раннє виявлення і супровід сімей з дітьми, які перебувають у важкій життєвій ситуації; зміцнення і підтримка сім'ї, яка перебуває у важкій життєвій ситуації, соціально-небезпечному становищі; розвиток міжвідомчої системи взаємодії всіх зацікавлених структур; діагностування і визначення соціально-педагогічних і психологічних проблем, які впливають на становлення та розвиток особистості дитини в сім'ї.

Загальна модель дій соціального працівника в індивідуальній роботі з членами сімей, які опинилися в умовах СЖО: встановлення первинного зв'язку і потреби клієнта в змінах; дослідження та роз'яснення проблеми; мотивація; концептуалізація проблеми; дослідження стратегій рішення; вибір стратегії; реалізація стратегії; еволюція.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю.П. Сімейна педагогіка / Азаров Ю.П. – М. : Просвіта, 1985. – 286 с.
2. Алмазов Б.Н., Беляєва М.А., Бессонова Н.Н. Методи теорії роботи соціального педагога / Алмазов Б.Н., Беляєва М.А., Бессонова Н.Н. – М. : Академія, 2002. – 148 с.
3. Антонов А.І. Мікросоціологія сім'ї / Антонов А.І. – М. : Nota Bene, 1998. – 360 с.
4. Антонов А.І., Медков В.М. Соціологія сім'ї / Антонов А.І., Медков В.М. – М. : Вид-тво Міжнародного університету бізнесу і управління Брати Карич, 1996. – 305 с.
5. Анциферова Л.І. Психологія формування та розвитку особистості / Анциферова Л.І. – М. : Академія, 1989. – 530 с.
6. Армєєва І.А., Крилова Т.А. Методичні рекомендації з профілактики насильства та робота з дітьми, спрямована на подолання прямих і віддалених наслідків пережитого дітьми досвіду насильства і відновлення їх особистісного і соціального статусу / Армєєва І.А., Крилова Т.А. – Вологда. : ВІРО, 2010. – С. 59.
7. Батищева Г.А., Зайцева З.Г. Робота соціальних служб з молодію сім'єю / Батищева Г.А., Зайцева З.Г. – М. : Наука, 1996. – 306 с.
8. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях / Безпалько О.В. – К. : Освіта, 2003. – 134 с.
9. Бестужев-Лада І.В. Сходінки до сімейного щастя / Бестужев-Лада І.В. – М. : Думка, 1988. – 301 с.
10. Битюцка Е.В. Важка ситуація: критерії когнітивного оцінювання / Битюцка Е.В. – М. : Наука, 2007. – 201 с.
11. Божович Л.І. Особистість і її формування в дитячому віці / Божович Л.І. – М. : Просвіта, 1966. – 464 с.
12. Бокуна Н.І., Гаврилова Л.В. Організація роботи соціального

педагога в школі: Методичні рекомендації / Бокуна Н.І., Гаврилова Л.В. – Гомель. : Гранд, 2003. – С. 62.

13. Бондаровська А.Н. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству / Бондаровська А.Н. – К. : Студіо, 1999. – С. 63.

14. Бочарова В.Г. Професійна соціальна робота: особистісно-орієнтований підхід / Бочарова В.Г. – К. : Освіта, 1999. – 182 с.

15. Буянов М.І. Дитина з неблагополучної сім'ї / Буянов М.І. – М. : Просвіта, 1988. – 279 с.

16. Вагінець С.А. Соціальна політика та соціальна робота / Вагінець С.А. – М. : Гранд, 1998. – 238 с.

17. Василюк Ф.Е. Психологія переживання (аналіз подолання критичних ситуацій) / Василюк Ф.Е. – М. : Московський університет, 1984. – 200 с.

18. Гінзбург М.Р., Тишкова М.А. Поведінка школярів у важких обставинах / Гінзбург М.Р., Тишкова М.А. – М. : Московський університет, 2008. – 149 с.

19. Грачов Л.К. Програма соціальної роботи з сім'ями, що мають дітей-інвалідів / Грачов Л.К. – М. : Педагогіка, 1992. – 178 с.

20. Гребенников І.В. Основи сімейного життя / Гребенников І.В. – М. : Просвіта, 1991. – 158 с.

21. Гріга І.М., Семігіна Т.В. Соціальні служби / Григи І.М., Семігіна Т.В. – К. : Наука, 2003. – 128 с.

22. Зайнишев І.Г. Теорія і методика соціальної роботи / Зайнишева І.Г. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 264 с.

23. Зверєва І.Д., Безпалько О.В., Харченко С.Я. Соціальна робота в Україні / Зверєва І.Д., Безпалько О.В., Харченко С.Я. – К. : Наука, 2003. – 233 с.

24. Зверєва І.Д., Безпалько О.В., Янкович О.І. Соціальна робота в Україні / Зверєва І.Д., Безпалько О.В., Янкович О.І. – К. : ВЛАДОС, 2004. – 256 с.

25. Зверєва І.Д., Кияниця З.П., Соціальний супровід сімей, які опинились в складних життєвих обставинах / Зверєва І.Д., Кияниця З.П. – К. : Наука, 2006. – С. 93.
26. Злобіна І.В. Сім'я і сімейна власність / Злобіна І.В. – М. : Просвіта, 2001. – 108 с.
27. Ігошев К.Е., Міньковський Г.М. Сім'я, школа, діти / Ігошев К.Е., Міньковський Г.М. – М. : Академія, 1989. – 197 с.
28. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника / Карпенко О.Г. – К. : Аргус, 2004. – 164 с.
29. Ковальов С.В. Психологія сучасної сім'ї / Ковальов С.В. – М. : Просвіта, 1988. – 188 с.
30. Козлов В.В. Робота з кризовою особистістю / Козлов В.В. – М. : Просвіта, 2003. – 302 с.
31. Колесов Д.В. Педагогіка батькам / Колесов Д.В. – М. : Педагогіка, 1988. – 160 с.
32. Коломінський Я.Л., Березовик Л.А. Деякі педагогічні проблеми соціальної психології / Коломінський Я.Л., Березовик Л.А. – М. : Знання, 1977. – С. 88.
33. Кравець В.П. Психологія сімейного життя / Кравець В.П. – Тернопіль. : Освіта, 1995. – 164 с.
34. Лазарус Р.В. Теорія стресу і психофізіологічні дослідження / Лазарус Р.В. – Л. : Медицина, 1970. – С. 104.
35. Мардахаєв Л.В. Соціальна педагогіка / Мардахаєв Л.В. – М. : Гардарики, 2008. – 269 с.
36. Матейчек З.П. Батьки і діти / Матейчек З.П. – М. : Просвіта, 1992. – 320 с.
37. Мудрик А.В. Соціальна педагогіка / Мудрик А.В. – М. : Академія, 2000. – 270 с.
38. Муздибаєв К.Л. Стратегія співпраці з життєвими труднощами / Муздибаєв К.Л. – М. : Наука, 1998. – 342 с.

39. Мушинський В.О. Сім'я у складних життєвих обставинах як фактор дезгармонійного розвитку дитини / Мушинський В.О. – К. : Просвіта, 2005. С. 2-4.
40. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту: «Про погодження матеріалів Порядку Здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» / Міністерство юстиції України – від 29.05. 08. № 471/15162.
41. Нікітіна Л.М. Основні напрямки і методи соціально-педагогічної роботи / Нікітіна Л.М. – М. : Просвіта, 2000. С. 23.
42. Нікіфоров Г.С. Самоконтроль людини / Нікіфоров Г.С. – Л. : Аргус, 1989. – 192 с.
43. Ожегов С.І. Словник української мови / Ожегов С.І. – М. : Онікс, 2006. – 976 с.
44. Осухова Н.Г. Людина в екстремальних обставинах / Осухова Н.Г. – К. : Наука, 2006. – 180 с.
45. Райгородский Д.Я. Практична психодіагностика / Райгородский Д.Я. – Самара. : Лотос, 2002. – 672 с.
46. Салтикова-Волкович М.В. Методика роботи соціального педагога / Салтикова-Волкович М.В. – Гродно. : Логос, 2004. – 63 с.
47. Семенова Н.А. Сучасний стан сім'ї та зміна відношення до дитини / Семенова Н.А. – Острог. : Наука, 2001. – 277 с.
48. Сімейний кодекс України / Верховна Рада України – 2002. №21-22, С. 135.
49. Сорвіно А.С. Соціальна робота: теорія і практика / Сорвіно А.С. – М. : Просвіта, 2001. – 427 с.
50. Ткачова В.В. Гармонізація сімейних відносин: тато, мама, я – дружна сім'я / Ткачова В.В. – М. : Академія, 2009. – 165 с.
51. Толстоухова С.В., Яременко О.О., Вакуленко О.В. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді / Толстоухова С.В., Яременко О.О., Вакуленко О.В. – К. : Державний інститут

проблем сім'ї та молоді, 2003. – 88 с.

52. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю у складних життєвих обставинах. Навчальний посібник / Трубавіна І.М. – К. : Наука, 2002. – 132 с.

53. Трубавіна І.М. Методологічні аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з сім'єю / Трубавіна І.М. – Кіровоград: Лотос, 2001. – 357 с.

54. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю / Трубавіна І.М. – К. : Освіта, 2002. – 132 с.

55. Філіпчук Г.В. Чи знаєте ви свою дитину / Філіпчук Г.В. – М. : Академія, 1978. – 175с.

56. Фрімен Д.Е. Техніки сімейної психотерапії / Фрімен Д.Е. – М. : Пітер, 2001. – 384 с.

57. Харчев А.Г. Соціологія сім'ї / Харчев А.Г. – М. : Просвіта, 2003. – 342 с.

58. Ходорчук А.Я. Соціальна робота в Україні / Ходорчук А.Я. – К. : Наука, 2003. – 305 с.

59. Холостова Є.І. Теорія соціальної роботи / Холостова Є.І. – М. : Аргус, 2001. – 376 с.

60. Целуйко В.М. Психологія неблагополучної сім'ї / Целуйко В.М. – М. : Владос, 2003. – 272 с.

61. Шапар В.Б. Практична психологія: психодіагностика відносин між батьками і дітьми / Шапар В.Б. – М. : Фенікс, 2006. – 428 с.

62. Goffman E. Stigma : Notes on the Management of Spoiled Identity / E. Goffman. – N.Y. : Prentice-Hall, 1963. – 438 p.

63. Fagnano L. School, family, and community interaction : a view from the firing lines / L. Fagnano. – N.Y. : Westview Press, 1994. – 183 p.

64. Linden Ronald H. Norms and nannies : the impact in school / Ronald Haly Linden. – Lanham : Rowman & Littlefield, 2002. – 404 p.